

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

ULUSLARARASI MEHDİLİK SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ

Editörler

Doç. Dr. Mehmet TIRAŞCI

Doç. Dr. Hasan ÖZALP

Ar. Gör. Maruf ÇAKIR

SİVAS/2018

TEFSİRDE MODERN AKILCI EĞİLİMİN MEHDİYET YORUMU VE ELEŞTİRİSİ (TEFSİRÜ'L-MENÂR ÖRNEĞİ)

Emrullah ÜLGEN*

Özet: Birçok inanç sisteminde olduğu gibi İslam dininde de mehdîyet inancının önemli bir yeri vardır. Ancak geleneksel İslam düşüncesinde mehdîyet hakkındaki genel kabulün, modern eğilimleriyle öne çıkan Muhammed Abdûh ve talebesi Reşid Rıza için geçerli olduğunu söylemek pek de mümkün görülmemektedir. Tefsirü'l-Menâr'da çeşitli gerekçeler öne sürülerek mehdîyet inancı reddedilmektedir. Mehdinin zuhuruyla ilgili rivayetlerin Sahihayn'de yer almaması, Şiâ kaynaklı olması, Müslümanları kaosa sürüklemesi ve rivayetler arası çelişkiler vb. daha çok akli çıkarımlara dayanan bu gerekçeler, ilmî kriterler doğrultusunda analiz edildiğinde pek de yerinde olmadığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mehdi, Mehdiyet, Tefsiru'l-Menâr, Muhammed Abduh, Reşid Rıza.

THE MODERN RATIONAL TENDENCY OF TAFSIR FOR MAHDI'S INTERPRETATION AND HIS CRITICISM (TAFSIR AL-MENAR EXAMPLE)

Abstract: As in many faith systems, the faith of mahdism is widespread in the Islamic Religion. However, it is not possible to say that the general acceptance belief of mahdi in the traditional Islam is valid for Mohammed Abduh and his pupil Rashid Rida who known for his modern tendencies. In Tafsir al-Menâr, various arguments are put forward and the faith of mahdism is rejected. It is seen that these arguments such as the absence narratives related with the Mahdi in Sahihayn, contradictions between narratives, being originated from Shia, dragging Muslims into laziness and chaos are based on mental inferences. They aren't appropriate when they are analyzed according to scientific and rational criteria, especially hadith method.

Keywords: Mahdi, Mahdism, Tafsir al-Menar, Mohammed Abduh, Rashid Rida.

GİRİŞ

İslam düşünce tarihinin önemli tartışma başlıklarından birisini de mehdîyet oluşturmaktadır. İbn Hâldun'un ifadesiyle asırlar boyu Müslümanlar

---

* Yrd. Doç. Dr. Bingöl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Ana Bilim Dalı.

arasında dini güçlendirecek, adaleti tesis edecek, Müslüman memleketlerinde hâkimiyeti sağlayacak, Ehl-i Bey'ten mehdi isminde bir zatın geleceği inancı oldukça yaygındır.¹ Ehl-i Sünnet âlimlerinin çoğunluğuna göre mehdiyet inancı sahih olup bununla ilgili rivayetler manevi tevatür derecesine ulaşmıştır.²

Mehdiyet odaklı tartışmalar, günümüze değin devam etmiştir. Geçmişte olduğu gibi³ günümüzde de bu rivayetlerin esassız olup sonradan uydurulduğunu iddia edenler olmuştur.⁴ Modern dönemde mehdiyet fikrini reddedenlerin başında, modern Mutezîlî ekolün temsilcisi olarak da görülen Muhammed Abduh ve öğrencisi Reşid Rıza gelmektedir. Muhammed Abduh'un fikirlerinden istifade ederek telif ettiği *Tefsirü'l-Menâr* adlı eserde Reşid Rıza, birtakım gerekçeler öne sürerek mehdiyet ve bununla ilintili rivayetleri reddetmektedir. Asırlarca İslam dünyasında yerleşik bir inanç haline gelen mehdiyet olgusunun aklı gerekçelerle reddedilmesi, beraberinde çeşitli tartışmalara da sebebiyet vermiştir. Bu tartışmaların bir bölümü mehдинin şahsı ve sıfatları, diğer bölümü ise mehdiyet rivayetlerin sıhhati ile ilgili alakalıdır.

Burada şunu özellikle vurgulamak gerekir ki sanıldığının aksine Reşid Rıza'nın mehdiyet özelinde ortaya koyduğu inkârcı ve menfi yaklaşım biçimi, bütün hadisleri kapsamamaktadır. Sonradan da görüleceği üzere, Hz. Peygamber'in gelecekle ilgili öngörülerini ihtiva eden haberleri ve Mesih hakkındaki rivayetleri kabul etmektedir.

Mehdiyet hakkındaki rivayetlere itibar etmeyen Reşid Rıza, ayetlerin bu inanç doğrultusunda tefsir edilmesini doğru bulmamaktadır. Konuya yaklaşım biçimini daha iyi ortaya koymak için, mehdiyet fikrinin yoğun biçimde işlendiği aşağıdaki ayetle ilgili değerlendirmelerine bakmakta yarar vardır:

Reşid Rıza, *هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظَاهِرَهُ عَلَىٰ الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ* "Müşriklerin hoşuna gitmese de dinini bütün dinlerden üstün kılmak üzere, Peygamberini doğru yol ve hak dinle gönderen Allah'tır." (Tevbe, 9/33) ayetin tefsirinde birçok müfessir gibi mehdiyet konusuna değinmektedir. Öncelikle ayetin genel bir tefsirini yapan Reşid Rıza, gerek sözlü gerekse fiili olarak mütevatir bir biçimde günümüze ulaşan yegâne dinin İslam olduğunu belirtmekte⁵, İslam'ın ve Hz. Muhammed'in risaletinin diğerlerinden farklı olarak şüpheden beri olduğunu söylemektedir. Ayette geçen *عَلَىٰ لِيُظَاهِرَهُ* ifadesini, bir şeyi açıklamak (أوضح و أبان) ya da bir şahsı başka bir şahsa üstün kılmak (أظهره علي)

1 Ebû Zeyd Veliiyyüddin Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldûn, *Târîhu İbn Haldûn* (Beirut: Dâru'l-Fikr, 2001), 1: 388.

2 Abdu'l-Âlîm Abdu'l-Azîm el-Bestevî, *El-Mehdî el-muntazır fi davî'l-ehâdis ve'l- âsâr es-sahihe* (Beyrût: Dâru İbni'l-Hazm, 1999), 40-46.

3 Not: İbn Haldûn, mehdi ve ahir zamanla ilgili hadislerin az bir kısmı hariç çoğunluğunun tenkitten beri olmadığını ifade etmektedir: İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1: 574

4 Âlimlerin rivayetlerle ilgili değerlendirmeleri için bkz. el-Bestevî, *El-Mehdî el-muntazır fi davî'l-ehâdis ve'l- âsâr es-sahihe*, 30-39.

5 Not: Müfessir Hristiyanların kutsal kitaplarını tahrif ettiklerini böylece İncil'in çoğunun muharref olduğunu ifade etmektedir: Reşid Rıza, *Tefsirü'l-menâr* (Mısır: Dâru'l-menâr, 1367), 5:15.

(الشخص اي جعله مستعليا) anlamlarında ele almaktadır. Buradaki üstünlüğün ilim, hüccet, hâkimiyet, galip gelme, şeref, makam gibi şeylerle ya da bunların bütünüyle olabileceğini, doğru olanın ikincisi olduğunu ifade etmektedir. Ona göre bu ifade, son peygamber Hz. Muhammed'in risaletinin gerekçesini de izah etmektedir.⁶ Reşid Rıza, ayetin tefsiri bağlamında Hz. Peygamber'in gelecekle ilgili birtakım haberlerinin aynen vuku bulduğunu, bunların mütevatir ve sahih olduğunu şu örneklerle aktarmaktadır: Ammar b. Yasir'in şehadetini haber veren, "Azgın bir grup onu öldürecek."⁷ hadisi mütevatirdir. Necâşî'nin vefatını bildiren⁸ ve Hz. Peygamber'in minberdeyken torunu Hz. Hasan'a işaret edip "Benim bu oğlum seyid'dir. Umulur ki Allah (cc), onunla iki büyük Müslüman grubu barıştıracaktır."⁹ şahadetini haber veren hadisler sahihtir. Bu örneklerden de açıkça anlaşılmaktadır ki Reşid Rıza'nın mehdîyet rivayetleri özelindeki menfi tutumunu, bütün hadisleri kapsayacak şekilde genelleştirmek doğru değildir.

Ayetin tefsirinde başka bir noktaya dikkat çeken Reşid Rıza, eski Yunân ve İbrânî İncillerinde Hz. Peygamber'i müjdeleyen ayetlerin bulunduğunu, sonraki nüshalarda ise bunların tahrif edildiğini ifade etmektedir.¹⁰ O, müfessirlerin bu ayetle ilgili açıklamalarının -eserlerine vakıf olduğu kadarıyla - istenilen düzeyde olmadığını, lafza yoğunlaşarak manayı ihmal ettiklerini söylemektedir. Ona göre az da olsa bazı sahih rivayetler, bu ayetin tefsiriyle alakalıdır. Mesela; "Allâh (cc), yeryüzünü benim önüme koydu. Bana dünyanın doğusunu ve batısını gösterdi. Ümmetimin mülkü, bana gösterilen yerlere kadar uzanacaktır."¹¹ hadisi, bu türdendir. Aynı şekilde Kisrâ'nın hazinelerinin Müslümanlar tarafından ele geçirileceğini haber veren İmam Ahmed'in Adiy b. Hatem'den naklettiği gaybî rivayet¹² de bu nevidendir.

Özetle ifade etmek gerekirse Reşid Rıza, Hz. Peygamber'in gelecekle ilgili öngörülerini, ahir zaman ve mesihle ilgili haberlerini kabul etmekte; buna karşılık aşağıda detaylı bir biçimde izah edileceği üzere mehdîyle alakalı rivayetleri kabul etmemektedir.

Tefsiru'l-Menâr'da mehdîyet hakkındaki yorum ve değerlendirmeler, çoğunlukla şu üç ayetin tefsirinde bağlamında dile getirilmektedir:

يسألونك عن الساعة أَيْنَ مَرْسَاهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا إِلَّا هُوَ ثَقُلَتْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا تَأْتِيكُمْ إِلَّا بَغْتَةً يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ خَافِيٌّ عَنْهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنْ أَكْثَرُ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ "Sana kıyametin, ne zaman kopacağını soruyorlar. De ki: Onun ilmi ancak Rabbimin katındadır. Onun vaktini O'ndan başkası açıklayamaz. O göklere de yere de ağır gelmiştir. O size ansızın gelecektir. Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sa-

⁶ Reşid Rıza, *Tefsirü'l-menâr*, X: 454.

⁷ Buharî, "Salât", 63; Tirmizî, "Menâkıb", 35.

⁸ Reşid Rıza, *Tefsirü'l-menâr*, X: 457.

⁹ Buharî, "Fiten", 20; Tirmizî, "Menâkıb", 31.

¹⁰ Reşid Rıza, *Tefsirü'l-menâr*, X: 457.

¹¹ Müslim, "Fiten", 19; Tirmizî, "Fiten", 34; Ebû Dâvûd, "Fiten", 1.

¹² Buharî, "Menâkıb", 25.

na soruyorlar. De ki: Onun bilgisi ancak Allah'ın katındadır; ama insanların çoğu bilmezler."¹³

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظَاهِرَهُ عَلَىٰ الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ “O, Allah’a ortak koşanlar hoşlanmasalar bile dinini, bütün dinlere üstün kılmak için Peygamberini hidayet ve hak dinle gönderendir.”¹⁴

وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَّوهُ وَلَكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِّمَّنْهُ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا “Bir de ‘Biz Allah’ın peygamberi Meryem oğlu İsa Mesih’i öldürdük!’ demeleridir. Oysa onu ne öldürdüler, ne de astılar. Fakat öldürdükleri kimse, onlara İsa gibi gösterildi. Onun hakkında anlaşmazlığa düşenler, ondan yana tam bir kuşku içindedirler. O hususta bir bilgileri yoktur. Sadece zanna uyuyorlar. Onu kesinlikle öldürmediler.”¹⁵

Reşid Rıza’nın bu ayetlerin tefsiri sadedinde mehdiyet fikrine getirdiği eleştiriler, şu başlıklar altında kategorize edilebilir:

- Mehdiyle ilgili rivayetler, Buhârî ve Müslim’de yer almamaktadır.
- Rivayetler arasında, telifi mümkün olmayan çelişkiler bulunmaktadır.
- Rivayetler Şîâ kaynaklıdır.
- Bu tür rivayetler, İslam dünyasında kargaşa ve istikrarsızlığa sebebiyet vermektedir.

- İslam âlemindeki ataletin başlıca sebeplerinden birisi yanlış mehdiyet algısıdır.

Ana başlıklar halinde aktarılan bu maddelerin şimdi de detaylı izah ve eleştirisine geçilebilir:

1. Mehdiyle ilgili rivayetlerin Buhârî ve Müslim’in sahihlerinde yer almaması, bu rivayetlerin sonradan uydurulduğunu açıkça göstermektedir.

Reşid Rıza’ya göre mehdiyle ilgili rivayetlerin Buhârî ve Müslim’in sahihlerinde yer almaması, bunların sonradan uydurulduğunu göstermektedir. Reşid Rıza, bunu şöyle ifade etmektedir: “*Buhârî ve Müslim, eserlerinde bu rivayetlere (mehdiyle ilgili) itibar etmemişlerdir.*”¹⁶

Menâr tefsirinde ana hatlarıyla aktardığımız bu iddia, bir kaç açıdan tenkit edilebilir:

Birincisi: Bazı sahih rivayetlerin Sahihayn’de geçmemesi, bunların bütünüyle mevzu oldukları anlamına gelmemektedir. Zira sahih olduğu halde bu temel kaynaklarda zikredilmeyen sahih birçok hadis, diğer muteber hadis kaynaklarında yer almaktadır. Hadis otoritelerinden İbn Salah, bu durumu şöyle izah etmektedir: “*Buhârî ve Müslim, bütün sahih hadisleri Sahihayn’de bir araya getirmemişlerdir. Buhârî’den nakledildiğine göre o şöyle demektedir: ‘Kitabıma aldığım bütün hadisler sahihtir. Bununla birlikte sahih olduğu halde kitabın hacmi geniş olmasın diye birçok sahih hadisi ise almadım.’ Müslim’den nakledildiğine göre o da şöyle demektedir: ‘Tarafımda sahih kabul edilen her hadisi eserime almış değilim.*”

¹³ A’râf, 7/187.

¹⁴ Tevbe, 9/33.

¹⁵ Nisâ, 4/157.

¹⁶ Rıza, *Tefsirü'l-menâr*, IX: 499-501.

Ancak icma ve ittifak edilen hadisleri zikrettim.'¹⁷ İbn Salah ayrıca Buhârî'nin; "Yüz bini sahîh, iki yüz bini de sahîh olmayan hadis ezberledim." ifadesine yer vererek tekrarlar dâhil olmak üzere toplam 7275 hadis, tekrarlar sayılmadığı takdirde ise 4000 hadisi eserinde zikrettiğini ifade etmektedir.¹⁸

Hadis ilminin önemli şahsiyetlerinden İbn Hacer Askalânî ise *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* adlı eserinin mukaddimesinde, Buhârî'nin benzer bir tespitine yer vermektedir: "Eserimde (Sahîh) sahîh olmayan hiçbir rivayeti zikretmedim. Sahîh olduğu halde eserime almadığım hadislerin sayısı ise daha fazladır."¹⁹

Nevevî, *Sahihayn*'de yer alan bütün hadislerin sahîh olduğunu belirttikten sonra, 'Fikhî bir eserde fikhun bütün baplarının zikredilme zorunluluğu olmadığı gibi bütün sahîh hadislerin de bu iki kaynaktan zikredilme mecburiyeti yoktur.'²⁰ diyerek Reşîd Rıza'nın mehdîyle ilgili rivayetlerin sıhhati hakkındaki bu gerekçesini geçersiz kılmıştır.

Hâkim en-Nisâbûrî, *Müstedrek Ala's-Sahihayn* adlı eserde, Buhârî ve Müslim'in eserlerinde nakledilmeyen birçok sahîh hadise yer vermektedir. Buhârî ve Müslim'in ya da sadece birisinin şartlarını taşımakla birlikte *Sahihayn*'de yer almayan hadisler, bu eserde bir araya getirilmiştir. Buhârî ve Müslim'in ittifak ettikleri hadislerin sayısının az olduğu iddiasına karşı çıkan İbn Salah, *Sahihayn*'de olmayan birçok hadisin *Müstedrek*'te yer aldığını belirtmekte, az bir kısmı hariç bunların şüpheye mahal olmayacak biçimde sahîh olduğunu ifade etmektedir.²¹ Zehebî de her ikisinin ya da sadece birisinin şartlarını taşıyan hadislerin bu kitabın üçte ikisini teşkil ettiğini söylemektedir.²²

Sahîh hadislerin kuvvetlilik açısından kategorize edilmesi, bu hadislerin Buhârî ve Müslim'le sınırlandırmanın doğru olmadığını ortaya koyan diğer önemli bir veridir.

1. Buhârî ve Müslim'in ittifak ettiği hadisler.
2. Sadece Buhârî'de geçen hadisler.
3. Sadece Müslim'de geçen hadisler.
4. Her ikisinin şartlarına uyduğu halde bunların yer vermedikleri hadisler.
5. Buhârî'nin şartlarına uyduğu halde onun yer vermediği hadisler.
6. Müslim'in şartlarına uyduğu halde onun yer vermediği hadisler.
7. Sahîh olmakla birlikte her ikisinin şartlarına uymayan hadisler.²³

¹⁷ İmâm Ebû Amr Osmân b. Abdurrahman İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî, *Ulumu'l-Hadis*, thk. Nu-reddin İtr, (Beyrut: Dâru'l-fikr, trs.), 19-20.

¹⁸ İbnü's-Salâh, *Ulumu'l-hadis*, 20.

¹⁹ Ebu'l-Fazl Şihâbuddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer Askalânî, *Fethu'l-bârî bi şerhi sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru'l-marife, trs), 7.

²⁰ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî Nevevî, *Sahîhu Müslim bi şerhi'n-Nevevî* (Kâhire: Matbatu'l-Misriyye,1929), 24

²¹ İbnü's-Salâh, *Ulumu'l-Hadis*, 21-22.

²² Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabî, *Siyeru A'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâvut, Hüseyin el-Esed (Beyrut, Müessesetu'r-risâle, 1996), XVII: 175.

²³ Hafız İbn Hacer el-Askalânî, *Nuhbetu'l-fiker Şerhi*, trc. Talat Koçyiğit (Ankara: AÜİF Yay., trs.), 30-38.

Bu taksimde görüldüğü üzere sadece ilk üç maddede belirtilen hadisler, Buhârî ve Müslim’de zikredilmektedir. Diğer dört madde de işaret edilen hadisler ise diğer hadis kaynaklarında yer almaktadır.

İkincisi: Buhârî ve Müslim’in Sahihlerinde mehdinin ismini sarahaten zikreden rivayetler olmasa da çeşitli karinelerle mehdiye delalet eden rivayetler bulunmaktadır. Câbir b. Abdillâh’tan rivayet edilen hadis buna örnek verilebilir: “Resulullah’ın (sav) şöyle dediğini işittim; ‘Ümmetinden bir grup, kıyamet gününe kadar galip olarak hak üzerine savaşmaya devam edecektir. Nihayet Meryem oğlu İsa nüzul eder ve Müslümanların emiri ona; ‘Gel bize namaz kıldır der.’ O da; ‘Hayır! Allah’ın bu ümmete bir ikramı olarak birbirinizin emirlerinizin buyurur.’”²⁴ Hadiste geçen emirden maksadın mehdi olduğu diğer hadislerden anlaşılmaktadır.²⁵

Üçüncüsü: Âlimler, itikadî konularda *Sahihayn*’de yer almayan ancak diğer hadis kaynaklarında geçen birçok hadisle istiṣhatta bulunmuşlardır. Ümmetin çoğunluğu tarafından kabul edilen aşere-i mübeşşere ile ilgili hadisler, İmam Ahmed’in *Müsned*’inde yer almaktadır. Aynı şekilde Nekîr ve Münker’le ilgili rivayetler, *Sahihayn*’de zikredilmedikleri halde diğer hadis kaynaklarında yer almaktadır.²⁶

Kısaca ifade etmek gerekirse, Buhârî ve Müslim’in Sahihlerinde yer almadığı halde diğer muteber hadis kaynaklarında zikredilen birçok sahih hadis bulunmaktadır. Bu nedenle, mehdinin varlığına delalet eden rivayetlerin, bu iki kaynaktan yer almaması gerekçe gösterilerek reddedilmesi usul açısından da tutarlı değildir.

2. Mehdiyle ilgili rivayetler arasında telifi mümkün olmayan çelişkiler bulunmaktadır.

Arâf süresinde kıyamet alametlerini haber veren ayetlerin bulunduğunu belirten Reşid Rıza, birtakım çelişkilerden dolayı mehdiyle ilgili rivayetlerin ise bu kategoride değerlendirilemeyeceğini iddia etmektedir.²⁷ Bu bağlamda şunları kaydetmektedir: “Mehdiyle ilgili rivayetler arasındaki çelişki oldukça güçlü ve bariz olup telifi imkânsızdır. Bunları kabul etmeyenlerin sayısı ise oldukça fazladır. Rivayetlerdeki şüphe oldukça barizdir. Bu nedenle Buhârî ve Müslim, Sahihlerinde bu rivayetlere itimat etmemişlerdir.”²⁸ Reşid Rıza, هُوَ الَّذِي أُرْسِلَ رَسُولُهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ “Putta tapanlar hoşlanmasa da dinini bütün dinlerden üstün kılmak üzere, Peygamberini doğru yol ve hak dinle gönderen Allah’tır.” (Tevbe, 9/33) ayetinin tefsirinde bu iddiasını tekrar etmektedir: “Mehdiyle ilgili

²⁴ Müslim, “İman”, 74.

²⁵ Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer, *Fethu'l-bari bi-şerhi Sahihî'l-Buhârî*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî-Muhibbüddin el-Hatîb (Beyrût: Dâru'l-marîfe, trs.), 6: 494.

²⁶ Abdu'l-Muhsin b. Hamed Abbad, “Akidetü Ehli-s Sünne fi mehdîyi'l-muntazır”, *Mecelletu Câmiatu'l-İslâmiyye*, (Şubât 1969): 38-40.

²⁷ Reşid Rıza, *Tefsîrü'l-menâr*, 10: 460.

²⁸ Reşid Rıza, *Tefsîrü'l-menâr*, IX: 499.

rivayetler, hüccet olacak nitelikte sahih değildir. Zira bunlar birbiriyle çelişmektedir.”²⁹

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki Hz. İsa'nın mehdi olduğunu ifade eden az sayıdaki rivayet dışında, mehdinin varlığı ile ilgili haberler arasında herhangi bir çelişki bulunmamaktadır. Tabiiinden bazılarının yalnızca Hz. İsa'nın mehdi olduğuna inandıkları söylene de bu rivayetlerin sened ve metin tenkidi yapılarak sahih olmadıklarına hükmedilmiştir.³⁰ Kurtubî, mehdinin Hz. İsa'dan ibaret olduğunu ifade eden “*Meryem oğlu İsa'dan başka Mehdi yoktur.*”³¹ hadisi sened açısından zayıf olarak nitelemektedir. Buna karşılık mehdinin Hz. Peygamber'in soyundan olacağını bildiren hadislerin tevatür derecesinde olduğunu, bu nedenle mehdiliğin Hz. İsa'ya tahsisinin doğru olmadığını ifade etmektedir.³² Bazıları, muteber hadis kaynaklarından İbn Mâce'nin *Sünen'*inde yer alması nedeniyle teville giderek hadiste geçen mehdi kelimesinin şahıs olmayıp sıfat olduğunu ifade etmişlerdir. Diğer bir ifadeyle Hz. Peygamber'den sonra hidayet sıfatına kemaliyle sahip olan zat Hz. İsa'dır. Çünkü birçok insanın hidayetine o vesile olmuştur. Ahir zamanda gelecek Mehdi-i Azam ise Hz. Peygamber'in neslinden bir zattır. Ahir zaman fitnesinin en yoğun olduğu bir dönemde bu ümmetin yardımına koşacak ve onların hidayetlerine vesile olacaktır.³³

Reşid Rıza'nın rivayetler arasındaki çelişki iddiasını teyit etmek maksadıyla getirdiği örnekler bakıldığında, bunların mehdinin varlığıyla ilgili aslı şeylerden ziyade, mehdinin ismi ve nesebiyle alakalı tali şeyler olduğu anlaşılmaktadır. Ona göre mehdinin farklı isimlerle anılması, rivayetler arasındaki çelişkinin en bariz göstergesidir. Ehl-i Sünnet ekolünde Muhammed b. Abdillâh ve Ahmed b. Abdillâh; İmamiyye Şiası'nda imam, muntazır ve hüccet olarak nitelenen Muhammed b. Askerî; Şiâ'nın diğer bir fırkası olan Keysaniyye'de ise Muhammed b. Hanefiyye isimleri öne çıkmaktadır. Sennusîlerin de şeyh Sennusî'nin mehdî-i muntazır kabul ettikleri söylenmektedir. Nesebi hakkındaki bir rivayette göre mehdi, Hz. Fatıma'nın oğlu Hz. Hasan'ın neslinden olacaktır. Bazı rivayetlere göre ise Hz. Hüseyin'in neslinden gelecektir. Hz. Peygamber'in amcası Hz. Abbas'ın neslinden olduğunu haber veren rivayetler de bulunmaktadır. Nitekim Rafiî'nin İbn Abbas'tan rivayeti bunu desteklemektedir. Resullullah (sav), amcasına şunu söylemiştir: “*Ey Amca! Sana bir müjde vereyim mi? Senin soyundan asfiyalar ve ailenen halifeler çıkacaktır. Ahir zamanda çıkacak mehdi de senden olacaktır. Allah (cc), onunla hidayeti neşrecek ve dalalet ateşini söndürecektir. Allah (cc), bu işe bizimle başladı, senin zürriyetinle son verecektir.*”³⁴

²⁹ Reşid Rıza, *Tefsirü'l-menâr*, X: 460.

³⁰ Konuyla ilgili örnekler için bkz. el-Bestevî, *El-Mehdî el-muntazır fi davî'l-ehâdis ve'l-âsâr es-sahihe*, 30-33.

³¹ İbn Mâce, “*Fiten*”, 24; Hâkim, *Müstedrek*, IV,441.

³² Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2006), X:179.

³³ http://www.mehmedkirincii.com/index.php?s=article&aid=1329#_ftn17

³⁴ Reşid Rıza, *Tefsirü'l-menâr*, IX: 502.

Reşid Rıza'nın rivayetler arasındaki çelişkileri öne sürerek mehdiyet fikrini bütünüyle reddetmesi, kendi içerisinde bir takım tutarsızlıkları da barındırmaktadır. Mehdiyle ilgili haber ya da rivayetler arasındaki bir takım farklılıklar, onların bütünüyle inkârını ya da reddini gerektirmemektedir. Diğer bir ifadeyle ayrıntılardaki birtakım farklılıklardan dolayı rivayetlerin toptancı bir yaklaşımla reddedilmesi, usul açısından doğru olmadığı gibi mantık açısından doğru değildir. Hâlbuki hadis ilminde önemli şahsiyetler, telifi mümkün olanları bir araya getirerek farklılıkları izah etmekte, telifin imkânsız olduğu durumlarda tercih yöntemini devreye koymaktadırlar.³⁵ Şu bir gerçektir ki çok önemli bir meselede dahi bazı yalan ve uydurma haberler olabilir. Kaldı ki mehdiyle ilgili hadislerin gerek metin gerekse senet açısından bütünüyle sahih olduğunu hiçbir âlim iddia etmemiştir. İbn Hacer Askalanî'nin mehdiyle ilgili rivayetleri; sahîh, hasen, ğarib ve mevzu olmak üzere dört kategoriye ayırması bunu teyit etmektedir.³⁶ Ayrıca bir çelişkiden bahsedilmesi için iki grup rivayetin zayıflık ve kuvvetlilik itibarıyla eşit olmaları gerekmektedir. Bunlardan bir grup kuvvetli, diğeri zayıfsa herhangi bir çelişkiden bahsedilemez. Reşid Rıza'nın bahsettiği çelişkinin daha çok bu ikinci türden olduğu söylenebilir. Kısaca, Reşid Rıza'nın bazı farklılıklardan hareketle rivayetleri bütünüyle reddetmesi, hadis usulü ve ilmi kriterler açısından da isabetli değildir.

3. Mehdiyet inancı şîâ kaynaklıdır.

Reşid Rıza'nın mehdiyet rivayetlerini red gerekçelerinden birisi, ilgili rivayetlerin Şîâ eksenli siyasi hareketlerden neşet ettiği iddiasıdır. Ona göre dinin temel prensiplerine aykırı hurafe rivayetleri Şîâ uydurmuştur.³⁷ Mehdiy-i muntazır fikrinin ortaya atılmasının gerekçelerinden birisi, Arapların kuvvet kaynağı olan dinlerini ifsat ederek Arap hâkimiyetini yok etmek, böylece yerine Farişî, Mecûsî egemenliğini hâkim kılmaktır. Bu sebeple mehдинin ismi, nesebi, sıfatları ve fiilleri hakkındaki bilgiler birbiriyle uyuşmamaktadır.³⁸

Reşid Rıza'ya göre hilafeti Ehl-i Bey'ten Hz. Alî'nin soyuna tahsis eden Şîâ, bunu meşrulaştırmak için sözü edilen hadisleri uydurmuştur. Hz. Alî'nin neslinden gelenlerin zühde önem verdiklerini buna karşılık Emevîler gibi Abbasilerin de saltanata iştiaklı olduklarını ön gören Ebû Müslim Horasânî ve çevresi, hilafet asabiyetini Farslara nakletme çabası içerisinde girdiler. Bunu meşrulaştırmak için de Abbasîlere sarahaten (siyah bayraklılar) işaret eden hadisler vazettiler.³⁹ Bunlardan en meşhuru Sevbân'dan nakledilen şu hadislerdir: “*Hazinelerezinin yanında halifenin oğlu olan üç kişi savaşıacaklardır. Fakat bun-*

³⁵ Detaylı bilgi için doktora çalışmasına bkz. Lütfî b. Muhammed Ez-Zeğîr, *et-Teârudu fi'l-Hadis* (Riyâd: Mektebetu Ubeykân, 2008).

³⁶ Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menâru'l-munif fi's-sahîh ve'z-zâif*, thk. Yahya b. Abdillâh es-Somâlî (Cidde: Dâru Alemî'l-Fevâid, trs.), 140-147.

³⁷ Reşid Rıza, *Tefsîrü'l-menâr*, X: 392.

³⁸ Reşid Rıza, *Tefsîrü'l-menâr*, IX: 501.

³⁹ Reşid Rıza, *Tefsîrü'l-menâr*, IX: 502-503.

lardan hiçbirisi halife olamayacaktır. Sonra doğu cihetinde siyah bayraklılar ortaya çıkacaklar. Bunlar daha önce hiçbir kavmin savaşmadığı bir biçimde savaşacaklardır. (Ravi: Resulullah (sav), daha sonra bir şey söyledi ama hatırlamıyorum.) Hz. Peygamber devamla şöyle buyurdular: “Siz bu şahsı gördüğünüzde kar üzerinde emekleyerek de olsa ona bîat ediniz! Çünkü o Allah’ın halifesi olan Mehdî’dir.”⁴⁰ Hâkim, Müstedrek’te Buhârî ve Müslim’in şartlarına göre bu hadisin sahih olduğunu söylemektedir.⁴¹

Hadisi sened açısından kritize eden Reşid Rıza, ravilerden Abdurrezak b. Humâm San’anî’nin Şîu taraftarlığıyla bilindiğini, sonradan ama olup hadislerde tedlîs yaptığını, yine ravilerden Ebû Kılâbe ve Süfyan-ı Sevrî’nin tedlîsle bilindiklerini söylemektedir. Bu hadisin “biz işittik” şeklinde değil de “an fulan, an fulan” şeklinde rivayet edilmesi de buna delalet etmektedir. Ayrıca hadisin ravilerinden Abdurrezak hakkında İbn Adiy’in, “faziletlerle ilgili birçok hadis rivayet edip bunlara hiç kimsenin muvafakat etmediği” şeklindeki değerlendirmesini de aktararak hadisin sahih olmasını mümkün görmemektedir.⁴² Bu bilgilerden sonra şu çıkarımda bulunmaktadır: “Bütün bu anlatılanlar dikkate alındığında genel olarak fitne ve ahir zaman hadisleri özel olarak mehdîyle ilgili hadisler, bida ve heva rüzgârlarının estiği yerler, Şia ve çeşitli grupların at koşturdukları alanlar haline gelmiştir.”⁴³ “Bu hadislerin kaynağı, siyasi bir hareket olarak bilinen Şiâ’dır. Bunlar hurafe olup dinin asıllarıyla çelişmektedir.”⁴⁴

Reşid Rıza, mehdîyle ilgili hadislerin Şiâ kaynaklı olduğu iddiasını Ebû Hureyre’den nakledilen şu hadis üzerinden ispatlamaya çalışmaktadır: “Allah (cc), biz Ehl-i Beyt için ahireti dünyaya tercih etti. Ehl-i Beytim benden sonra belalara, kaçırılmalara ve sürgünlere maruz kalacaklardır. Öyle ki doğu tarafında beraberinde siyah bayrakların olduğu bir kavim gelecektir.”⁴⁵ Reşid Rıza, Kûfe’li Şiiilerden Yezid b. Ebî Ziyâd’ın tarikiyle gelen bu hadisin çoğunluk tarafından zayıf olarak değerlendirildiğini söylemektedir.⁴⁶ Elbânî de hadisi zayıf hadis kategorisinde değerlendirmektedir.⁴⁷

Mehdiyette rivayetlerinin, otoritelerini meşrulaştırmak amacıyla bazı gruplarca uydurulduğunu söyleyen Reşid Rıza’ya göre Abbasiler, hilafeti ele geçirdiklerinde hadisler tedvin edilmişti. Mehdinin geleceğine inanan muhalif gruplar bir yandan rivayetlerde işaret edilen siyah bayraklıların Abbasiler

⁴⁰ Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebei el-Kazvini İbn Mace, *Sünen* (Dimeşk: Müessesetü’r-risâle, 2009), *Babu Huruci’l-Mehdi*, V/209; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh Hâkim en-Nisâbü’rî, *el-Müstedrek ala’s-Sahihayn* (Beyrut: Dâru’l-kutubi’l-ilmîyye, 2002), IV:464.

⁴¹ Hâkim, *Müstedrek*, IV: 347.

⁴² Reşid Rıza, *Tefsirü’l-menâr*, IX: 503.

⁴³ Reşid Rıza, *Tefsirü’l-menâr*, IX: 503.

⁴⁴ Reşid Rıza, *Tefsirü’l-menâr*, X: 460.

⁴⁵ Ebû Bekr b. Ahmed b. Amr B. Abdi’l-Halik Bezzâr, *el-Bahru’z-Zehâr/Müsnedu Bezzâr* (Riyâd: Mektebetu’l-’ulûm ve’l-hikme, 1993), V:355; İbn Mace, *Sünen*, *Babu Huruci’l-Mehdi*, V: 209.

⁴⁶ Reşid Rıza, *Tefsirü’l-menâr*, X: 460.

⁴⁷ Muhammed Nasıruddin Elbânî, *Ehâdisu daife ve’l-mevduiyye* (Riyâd: Mektebetu’l-meârif, 1422), XI: 340.

olmadığını söylemek mecburiyetinde kalırken, diğer yandan bayrağının sarı olup mehdinin batı tarafından zuhur edeceğini bildiren rivayetler uydurmaya başladılar.⁴⁸

Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki mehdiyle ilgili hadislerin sadece bir kısmı, Şii olduğu iddia edilen kişilerden rivayet edilmiştir. Üstelik Ehl-i Sünnet âlimleri, bidat ehlinden hadis rivayet edilip edilmeyeceği konusunda farklı görüş belirtmişlerdir. İmam Mâlik başta olmak üzere bazı muhaddisler, bidat ehlinden mutlak olarak hadis alınmayacağını söylerken, mütekellim ve bazı ehl-i nakil ise mutlak olarak alınabileceğini iddia etmektedirler. İmam Şafî'ye göre yalanı helal saymadıkları; İmam Ahmed'e göre ise kendi mezhebine davet etmedikleri müddetçe rivayetlerinin alınabileceğini söylemektedir. Tercih edilen görüşe göre şayet bidat taraftarı râvi; cerh ve tadil uleması tarafından adaleti tebeyyün etmişse rivayetleri kabul edilmektedir. Bestevî'nin tespitine göre mehdiyle ilgi kırk altı rivayet içerisinde sadece on birinde Şiâ ile itham edilen râviler bulunmaktadır. Bunların içerisinde merfu olan sekiz hadisten yalnızca ikisinde Şiâ'yla müttehem râviler mevcuttur. Kaldı ki bu hadislerin başka tariklerden rivayetleri de bulunmaktadır.⁴⁹ Son olarak şunu ifade etmek gerekir ki mehdiyle ilgili rivayetlerin Şiâ kaynaklı olduğu tezinin geçerli olmadığını gösteren en önemli husus, bu hadislerin muteber Sünnî kaynaklarda yer almasıdır.

4. Mehdiyete fikri müslümanlar arasında atalet, sorumluluktan kaçma gibi olumsuz sonuçlara sebebiyet vermektedir.

Hız Peygamber'in gelecekle ilgili gaybî haberlerini kabul eden Reşîd Rıza, ahir zamanda mehdinin gelip İslam dinini yeniden hâkim kılacağı haberlerini ise kabul etmemektedir. Ona göre İslam dünyasında bu tür haberlerin menfi sonuçları olmuştur. Özellikle İslam dinin yüceltilmesi, İslam davetinin korunması, şeriatın tatbiki ve dini hâkimiyetin tesisi gibi önemli işlerde Müslümanları tembelleğe sevk etmektedir.⁵⁰

Reşîd Rıza'ya göre Müslümanlar, yerine getirmek mecburiyetinde oldukları görevleri, ne zaman geleceği belli olmayan bir zata havale ederek sorumluluklarından kaçınmaktadırlar. Müslümanların büyük bir kısmını teşkil eden avam tabakası, sünnetullahın mehdi tarafından değiştirilebileceği kana-sındadırlar. Hâlbuki sünnetullahın değişmeyeceği nasta açık bir biçimde vurgulanmaktadır:⁵¹ *"Sen, Allah'ın sünnetinde kesinlikle bir değişiklik bulamazsın ve sen, Allah'ın sünnetinde kesinlikle bir dönüşüm de bulamazsın."* (Fâtır, 35/43) O, bu durumu Yahudilerin mesih beklentiyle ilişkilendirmektedir. Filistin ve çevresinde hâkimiyetlerini yeniden tesis edecekleri inancında olan Yahudiler, bunu kutsal kitaplarında harikulade bir biçimde zuhur edeceği ifade edilen

⁴⁸ Reşîd Rıza, *Tefsirü'l-menâr*, X: 503.

⁴⁹ Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. el-Bestevî, *El-Mehdî el-Muntazır fi Davi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr es-Sahîhe*, 369-373.

⁵⁰ Reşîd Rıza, *Tefsirü'l-menâr*, X: 459.

⁵¹ Reşîd Rıza, *Tefsirü'l-menâr*, IX: 500.

Mesih'e dayandırmışlardır. Ancak geçen yüzyıllara rağmen bekledikleri mesih bir türlü gelmeyince, dünyevî sebeplere tevessül ettiler. Kendi devletlerini kurmak ve yeni bir medeniyet inşa etmek için pozitif ilimlere yöneldiler. Güçlü devletlerin destekleriyle iktisadî bir teşekkül kurarak büyük miktarda para topladılar. Kendilerine yardım etmeleri için İngiliz yönetimi üzerinde hâkimiyet kurdular. Sadece bunlarla yetinmeyip Araplar ve diğer Müslümanlar arasında fitne ateşini yaktılar. Reşid Rıza, bu bilgilerden hareketle şu değerlendirmeleri yapmaktadır: "Mevcut hâkimiyetimizi koruma ve kaybettiklerimize yeniden ulaşma konusunda, bizimle mukayese edilmeyecek kadar küçük bir topluluk olan Yahudiler'den daha fazla layık değil miyiz? Ne zaman geleceği Allah'tan başkasının bilemeyeceği bir şeye (mehdiye) dayanmak, dine ve sünnetullah'a karşı bir istihfaf olmaz mı? Güç yetirdikleri halde, Allah'ın farzlarını ikame etmeyen kimselere mehdi ve mesih'in gelmesinin mantıksal geçerliliği olabilir mi?⁵² Farz edelim ki birtakım alametlerin ve harikulade olayların gerçekleştiği ahir zamanda şeriatlarını ikame etmek, topraklarında izzet ve hâkimiyetlerini yeniden tesis etmek üzere gelecek zatın, rablerinden bir hidayet üzerinde bulması onlara fayda sağlamaz mı?"⁵³

Reşid Rıza, İslam'da tecdidi gerçekleştirecek ve yeryüzünde adaleti tesis edecek mehdi beklentisi içerisindeki müteahhir toplumların bu amaçlara uygun hareket etmediklerini söylemektedir. Zira Müslümanların, bir toplum meydana getirme ve imametinin şartlarını tesis etmede mehdiye yardımcı olacak bir tutum içerisinde olmaları gerekirdi. Ancak zafiyet gösterip sorumluluklarını yerine getirmediler. Önceliği güç devşirerek saltanatlarını sürdürme ve topraklarını koruma gibi başka gayelere verip ümmeti ihmal ettiler. Tevekkül edip birbirine dayandılar, sonuçta ise hezimetle uğradılar ve parçalandılar. Mehdinin zuhurunun yakın olduğuna inanmaları nedeniyle saltanatlarının ve şereflerinin yok olması onlar için bir sorun oluşturmadı. Zira onlar, saltanatlarını kendilerine geri getirecek, şereflerini yeniden temin edecek, hukuk sistemlerindeki adaleti tesis edecek ve düşmanlarından intikam alacak olağan üstü niteliklere sahip bir şahıs beklentisi içerisine girdiler. Bütün bunları modern silahlar, kulakları sağır eden topraklar, deniz altı ve deniz üstü filolarla değil de birtakım harikulade ve keramet kabilinden şeylerle gerçekleştireceğine inandılar. Hâlbuki Hz. Peygamber ve müşrikler arasındaki savaşlar, bazen yenilgi bazen de galibiyet şeklinde oluyordu. Müminler, Hz. Peygamber'le birlikte hafif ve ağır (hafif ya da ağır teçhizatla) olarak savaşa gidiyorlardı. Bütün bu tespitlerden hareketle Reşid Rıza, şu soruyu sormaktadır: Peki, gerçek böyle iken nasıl olur da mehdi, faaliyetlerinde Hz. Peygamber'den daha doğru yolda olabilir. Hal ve istikbal itibarıyla ondan daha üstün olabilir?⁵⁴

Reşid Rıza'nın, yanlış mehdîyet algısının İslam toplumundaki olumsuz neticeleriyle ilgili bu tespitlerine katılmamak mümkün değildir. Zira birtakım

⁵² Reşid Rıza, *Tefsirü'l-menâr*, X: 460; IX, 500.

⁵³ Reşid Rıza, *Tefsirü'l-menâr*, IX: 500.

⁵⁴ Reşid Rıza, *Tefsirü'l-menâr*, IX: 499.

şahıs ve gruplar, kaderiyeci bir anlayışla rivayetleri tevil ederek bütün sorumluluklarını ne vakit geleceği belli olmayan bir zata havale ederek hata etmişlerdir. Bazıları ise zahiri bir bakışla rivayetleri değerlendirerek sünnetullahı tamamen aykırı bir mehdîyet beklentisi içerisine girmişlerdir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de İslam toplumu bu yanlış anlayışın bedelini en ağır bir biçimde ödemektedir. Özellikle son dönemlerde bir takım gruplar, mehdîyle ilgili rivayetleri ideolojik çıkarlarına alet etmekten ve bu masum inancı bir motivasyon aracı olarak kullanmaktan çekinmemektedirler. Rivayetleri kendilerine uyarlayarak sanal mehdîler üretmekte ve kendilerine çeşitli roller biçmektedirler. Bunun sonucunda ise rivayetlerin ruhuyla çelişen kan, gözyaşı, esaret, zillet gibi olumsuz hadiselerin meydana gelmesi kaçınılmaz olmuştur.

Bütün bu olumsuzluklara karşın, İslam düşünce tarihinde sağlam dayanakları olan ve İslam dünyasının kahir ekseriyeti tarafından kabul edilen bu inancın, mezkûr sebeplerden dolayı reddedilmesi doğru olmadığı gibi, bunda herhangi bir fayda da söz konusu değildir. Zira bu rivayetler amacına uygun doğru yorumlandığı takdirde ümmeti idealize edecek ve ümmetin geleceğe ümitle bakmasına pozitif katkı sağlayacaktır.

5. İslam dünyasında kaosu en büyük sebeplerinden birisi yanlış mehdîyet telakkisidir.

Reşid Rıza'nın mehdîyet fikrini red gerekçelerinden birisi de İslam dünyasında meydana gelen olumsuz bazı hadiseleri bununla ilişkilendirmesidir. Tarihsel süreç içerisinde Müslümanlar arasında meydana gelen fitne olaylarının sebeplerinden birisinin mehdîyet düşüncesi olduğunu şu sözlerle dile getirmektedir: *"Mehdîyet iddiası, Müslüman halklar arasında fitne ve fesadın yayılmasının en büyük amillerinden birisi oldu. Gerek doğuda gerekse batıda yönetimi ve krallığı sevenler, velayet iddia edenler ve şeytanın dostlarından birçoğu mehdîyet iddiasında bulunmuşlardır. İddialarını teyid için de öldürme, savaş ve yeryüzünde fesada başvurmuşlardır. Bunun sonucunda yüzbinlerce kişi Sünnet-i Nebevînin hidayetinden çıkmıştır. Okun yaydan çıkması gibi birçok kişi de İslam dininden böylece çıkmıştır."*⁵⁵ Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere özellikle siyasi emelleri olan, manevî makam peşinde koşanlar ve şeytanın dostları mehdîyet fikrini kullanmaktan çekinmedikleri gibi amaçlarını gerçekleştirmek için savaş, öldürme, fitne gibi olumsuz sebeplere tevessül etmekten de geri durmamışlardır.

İslam dünyasında geçmişte olduğu gibi günümüzde de mehdîyet iddiasında bulunan birçok şahsiyetin, çeşitli fitnelere sebebiyet verdiği bir hakikattir. Ancak asıl sebep kanaatimizce, siyasi emelleri olan bazı şahıslar ile bunların peşinden giden ancak sahîh İslam akidesinden haberdar olmayan cahillerdir. Nasıl ki Hz. Peygamber'in vefatından sonra nübüvvet iddiasında bulunan şahısların sebep olduğu fitnelere nübüvvet müessesini sorumlu tutmak doğru değilse, aynı şekilde mehdîyet iddiasında bulunan bazı şahısların sebep olduğu olumsuz sonuçları buna dayandırmak doğru değildir. Bütün bu

⁵⁵ Reşid Rıza, *Tefsirü'l-menâr*, IX: 499.

olumsuzluklardan kurtulmanın yegâne çıkış yolu rivayetleri bütünüyle inkâr etmek yerine; insanların sahih dini kaynaklardan yaralanmalarını sağlamak, dini açıdan onları bilgilendirmek, art niyetli kişilerin tekelinden dini kurtarmaktır.

SONUÇ

İslam düşünce tarihinin en tartışmalı konularından birisi olan mehdiyet inancının, geleneksel İslam düşüncesinde kabule dayalı önemli bir yeri olmakla birlikte, modern dönemde bazılarınca tenkit edilmektedir. Bu dönemde mehdiyet düşüncesine olumsuz yaklaşanların başında, modern Mutezilî ekolün temsilcileri olarak kabul edilen Muhammed Abdûh ve öğrencisi Reşîd Rıza gelmektedir. Hocası Muhammed Abdûh'un fikirlerinden yararlanarak kaleme aldığı Tefsirü'l-Menâr adlı eserde Reşîd Rıza, bazı gerekçeler öne sürerek mehdiyet fikrini reddetmektedir. İslam dininin ikinci kaynağı olan Hadiste önemli bir yeri olan bu olgunun akli gerekçelerle reddedilmesi, çeşitli eleştirilere sebebiyet vermektedir.

Tefsiru'l-Menâr'da mehdiyet fikrinin reddine gerekçe gösterilen argümanların genel niteliği, akli çıkarımlara dayanmalarındır. Örneğin, meşruiyetini muteber hadis kaynaklarındaki rivayetlerden alan mehdiyet inancı, ilgili rivayetlerin Sahihayn'de yer almaması gerekçe gösterilerek reddedilmesi akli eğilimin bir sonucudur. Ayrıca rivayetlerle ilgili Şiâ iddiası, Müslümanları atalet ve kaosa sürüklemesi ve rivayetler arası çelişki gibi diğer gerekçeler de bahsi geçen bu yaklaşımın bir sonucudur. Ancak şunu ifade etmek gerekir ki aklın esas alındığı bir izah biçiminin özellikle bu konularda her zaman doğru neticeler vermesi mümkün olmamaktadır. Ayrıca ilmî ve akli kriterler doğrultusunda analiz edildiğinde bu gerekçelerin pek de isabetli olmadığı anlaşılmaktadır.

Reşîd Rıza'nın, sosyolojik, psikolojik ve akli verilerle izah ettiği yanlış mehdiyet algısının, İslam dünyasındaki menfi sonuçlarıyla ilgili yorumlarına katılmamak mümkün değildir. Zira bazı şahıs ve gruplar, rivayetleri kaderiyeci bir anlayışla tevîl ederek bütün sorumluluklarını ne vakit geleceği belli olmayan bir zata havale etmektedirler. Bazıları ise sathî bir bakışla rivayetleri yorumlayıp sünnetullah'a tamamen aykırı bir mehdi beklentisi içerisine girmişlerdir. Bütün bunlara rağmen ümmetin büyük çoğunluğu tarafından kabul edilen ve dini dayanakları oldukça güçlü olan bu inancın reddedilmesi doğru değildir.

Son olarak şunu ifade etmek gerekir ki Reşîd Rıza'nın, mehdiyet konusundaki inkârcı ve retçi yaklaşımını bütün hadislere teşmil etmek doğru değildir. Tefsirinde Sahih-i Buharî ve Sahih-i Müslim'de geçen birçok rivayete yer vermesi, aynı zamanda bu rivayetleri kabul ettiği anlamına gelmemektedir. Kitab-ı Mukaddes'te Hz. Peygamber'i müjdeleyen haberleri, Hz. Peygamber'in gelecekle ilgili öngörülerini, kıyamet alametleri, ahir zaman ve mesihle ilgili birçok haberi tefsirinde zikretmektedir.

KAYNAKÇA

- Abbad, Abdu'l-Muhsîn b. Hamed. "Akidetu Ehli-s Sünnê fi mehdiyi'l-muntazır". *Mecelletu Câmiatu'l-İslâmiyye*, (Şubât 1969).
- Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer. *Fethu'l-bari bi-şerhi Sahihi'l-Buhârî*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî-Muhıbbüddin el-Hatîb, Beyrût: Dâru'l-marife, trs.
- Bestevî, Abdu'l-Alîm Abdu'l-Azîm. *el-Mehdî el-Muntazır fi Davi'l-ehâdis ve'l- âsâr es-Sahihe*. Beyrût: Dâru ibni'l-Hazm, 1999.
- Bezzâr, Ebû Bekr b. Ahmed b. Amr B. Abdî'l-Halîk. *el-Bahrü'z-Zehâr/Müsnedu Bezzâr*. Riyâd: Mektebetu'l-'ulûm ve'l-hikme, 1993.
- Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Muhubi'd-Dîn el-Hatîb. Kâhire: Matbaatu's-Selefiyye, 1400.
- Ebû Davud, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdi es-Sicistani. *Kitâbü's-sünen*. thk. Şuayb Arnavut, Dimaşk: Dâru risâleti'l-alemiyye, 2009.
- Cevziyye, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed İbn Kayyim. *el-Menâru'l-munif fi's-sahîh ve'z-zâif*. thk. Yahya b. Abdillâh es-Somâlî, Cidde: Dâru 'alemi'l-fevâid, trs.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed Askalânî. *Fethu'l-bârî bi Şerhi Sahihi'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru'l-marife, trs.
- Nuhbetu'l-Fiker Şerhi*. trc. Talat Koçyiğit, Ankara: AÜİF Yayınları, trs.
- Elbânî, Muhammed Nasıruddin. *Ehâdisu daife ve'l-mevduiyye*. Riyâd: Mektebetu'l-meârif, 1422.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nisâbüri. *el-Müstedrek ala's-sahihayn*. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 2002.
- İbn Haldûn, Ebû Zeyd Velıyyüddin Abdurrahman b. Muhammed. *Târîhu İbn Haldûn/ Kitâbü'l-iber ve divanı'l-mübtede ve'l-haber fi eyyami'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men asarhum min zevî's-sultani'l-ekber*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2001.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Abdullâh b. Abdülmühsin et-Türkî, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2006.
- İbn Mace, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid er-Rebei el-Kazvini. *Sünen*. thk. Şuayb Arnavut-Muhammed Kâmil Belefî, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2009.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Sahîhu Müslim bi şerhi'n-Nevevî*. Kâhire: Matbaatu'l-Misriyye, 1929.
- Rıza, Muhammed Reşid. *Tefsiru'l-menâr*. Mısır: Dâru'l-menâr, 1367.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî. *Sünenü't-Tirmizî*. Muhammed Nasıruddin Elbânî, Riyâd: Mektebetü'l-Meârif, trs.
- İbnu's-Salâh, el-İmâm Ebû Amr Osmân b. Abdurrahman eş-Şehrezûrî. *Ulumu'l-Hadis*. thk. Nureddin İtr, Beyrut: Dâru'l-fikr, trs.
- Zeğîr, Lütfî b. Muhammed. *et-Teârudu fi'l-Hadis*. Riyâd: Mektebetu Ubeykân, 2008.
- Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnâvut-Hüseyn el-Esed, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1996.